

УДК 82.091:80(092):378.4(477.83-25)

**ФІЛОЛОГИ-КЛАСИКИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТІВ**

Лариса Смольська

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
вул. Солодова, 10, м. Львів, 79010, Україна
e-mail: smolski@ukr.net*

У статті подано огляд розмаїтих літературних методів, які використовує А. Содомора у своїй книзі “Лініями долі”. Професори, що працювали у Львівському університеті, славилися не лише науковими працями та перекладами, але також специфічністю своїх характерів. Читаючи книгу, знаходимо багато цікавих штрихів до портретів цих професорів. Один із них Ю. Мушак, змальований у книзі з винятковою прецизійністю.

Ключові слова: Андрій Содомора, літературні портрети, Михайло Білик, Йосип Кобів, Юрій Мушак, порівняльний аналіз.

І проступає поміж ліній долі...
 (“Пригорща хвилини” А. Содомора, Львів 2007)

Доволі опрацьований в античну добу жанр літературного портрета (Непорт, Катон, Светоній, Плутарх, Теофраст), що знайшов свій розвиток у європейській літературі нових часів (згадаймо хоча б знамениті літературні портрети у книзі “Мои современники” Корнея Чуковського), в українській літературі з нез’ясованих причин фактично майже не представлений. Тут однак, не торкаємося низки монографічних досліджень, які належать науковій, а не белетризованій літературі.

Отож, поява книги “Лініями долі” – явище варте уваги, як з огляду на жанр, так і щодо майстерності виконання портретів. Цікавим є те, що в рамках книги зустрілися люди найрізноманітніші за світобаченням і за науковим статусом, і навіть за професіями та національністю, але всіх їх об’єднує щось найвагоміше – тонке чуття до слова, глибоке розуміння його ролі в гуманізації суспільного життя. До того ж Андрій Содомора мав щастя завітати з героями своїх творів у вельми цікавий історичний момент – напередодні званої відлиги, доби 60-х років минулого століття. Зважмо і на те, що йдеться саме про Львівський університет: все, що тут діялося, не проходило повз найпильнішу увагу відповідних органів. І з поданих у книзі тринадцяти портретів та ескізів до них для обговорення вибираємо дві постаті: Михайло Білик, латиніст, перекладач Вергілієвої “Енеїди” та Юрій Мушак, латиніст, грецист, перекладач, що залишив чи не найяскравіший слід у пам’яті тих, кому поталанило з ним зустрічатися.

Перш ніж повести мову про особливості літературних портретів у виконанні Андрія Содомори, зауважмо, що згаданий жанр вимагає особливого досвіду та вправності у письмі, адже йдеться про малювання словом, де від кожного найнепомітнішого штриха залежить або успіх, або невдача автора. Тут – і характерна для оповідання розповідь, і лаконічний

діалог, і настроєвий етюд, і властива новелі психологічна заглибленість у душевний світ людини, і, врешті, есеїстичні, з філософським відтінком пасажи. В автора книги такий досвід уже був: він працював у всіх згаданих жанрах (“Наодинці зі словом”, “Під чужою тінню”, “Сивий вітер” та інші).

При всьому розмаїтті матеріалу, контрастності характерів та тональностей наскрізною є жодним зайвим штрихом не порушена динаміка викладу: всі постаті – передусім у русі, хай не зовнішній рух або ж внутрішній, рух думки, а чи поєднання одного з другим, як це у портреті Юрія Мушака. Варто одразу ж визначити ще одну, можливо, найважливішу особливість поданих у книзі портретів: всі вони озвучені живим голосом; не авторським (він час від часу звучить), а саме голосом тієї чи іншої постаті. Звертаючись до всіх можливих ресурсів мови, вдаючись навіть до музики, живопису та графіки (звернімо увагу на “портрет Михайла Білика, що на стор. 134), автор намагається дати читачеві уявлення про барви того чи іншого голосу, і це зрозуміло, адже не тільки очі, а й передусім голос є дзеркалом душі. Дзвінкий, філологічно вивіреним голос Юрія Мушака, приглушений, з галицькими акцентами – Михайла Білика, тихий, з бесідними інтонаціями (згадаймо зворушливі “часпитія” у професорському помешканні)...

Що ж пов’язує ці твори Андрія Содомори з античною літературою? Окрім згаданого вже живого голосу (*viva vox*), без якого взагалі не мислимо античності, – витончений гумор, який то тут, то там, часом зовсім несподівано, наче висвітлює той чи інший рух, чи вираз обличчя (найчастіше ці гумористичні зблиски, зрозуміло, у портреті Юрія Мушака). А ще – увага до деталі. Іноді саме деталь дає читачеві виразне бачення всієї постаті.

Найпоказовіша тут – рука Михайла Білика. Якщо статичною є сама постать Михайла Білика (у непорушному своєму маєстаті нагадує Зевса Олімпійця, а коли обурюється – Громовержця: згадаймо ситуацію з “пливаком”, стор. 136), то вельми красномовною у своїх порухах є рука (не даремно й портрет М. Білика під назвою: “У жесті руки Олімпійця”). Власне самій руці можна було б присвятити чимало сторінок цікавого тексту. Ось окремий пасаж: “...хто з нас, за чергою, виходив до викладацького стола й сидів побіч “Зевса”... то красчком ока бачив лише його десницю – гарної, витонченої форми руки, якої вже помітно торкнулася старість: крізь суху, з перламутровим полиском шкіру проглядало мереживо синюватих жил та прожилків. Рука лежала, мов відпочиваючи, розслаблена, до всього байдуца, на вкритому лаком аудиторному столі: біла – на темному”. І далі: “Втім, байдужість руки нашого латиніста – омана. тільки-но хтось схибить у читанні або тлумаченні тексту – рука, мов струмом підбита, злітає над столом і тут же, калатнувши об нього кісточками пальців, знову завмирає у звичному положенні: лініями долі – до темного... Отож, хто виходить читати, скажімо, Вергілія... боязко позирає лише на руку, мовби то було якесь дивне, обізнане в латині створіння, що здатне блискавично реагувати на будь-яку похибку, надто – у ритмічному виголошенні вірша. *Sunt lacrimae rer(um) et...* Створіння не ворухнулося – можна дочитати гекзаметр: *mentém mortália tángunt*” (стор. 134–135). А ось рука Михайла Білика, який, оповідаючи студентам про свої мандрівки Грецією та Римом, заглиблюється у свої ностальгійні візії: “– То прошу як іти по *Via Sacra*... Правиця, що лежала на столі, вже орієнтує нас у просторі. Ще б диригентську паличку – й можна було б подумати, що наш екскурсовод інтерпретує якусь давню, лиш йому чутну мелодію – *largo, maestoso*...” (стор. 138). Рука – яка час од часу поправляє плаща, що нагадує римську тогу: “потім, поправивши плаща, що зсунувся з рамен, зімкнувши очі, знову застигає в олімпійській непорушності й незворушності...” (стор. 135). Михайло Білик за столом, Михайло Білик, який входить в

аудиторію: “Отож, коли Олімпієць, з’явившись у нашій аудиторії (ми, посхоплювавшись із лавок, боковим зором стежили за повільним пересуванням маєстатичної постаті: у накинута на плечі важкому брунатного кольору плащі, та ще й через призму нашого страху, завідувач кафедри, і без того високий, масивний чоловік, заповнював своєю постаттю, здавалось, усю вузьку нашу аудиторію – ледве втискався у прохід між лавками і стіною), – коли ступив за той поріг, а далі, ставши до нас обличчям, безмовно, не відкриваючи очей, ледь схиливши на знак вітання голову, повагом сідав у своє крісло, щоб уже не підводитися з нього протягом двох академічних годин, – кожен з нас лише чекав своєї черги: хай уже “чорна книжка, аби скоріше. Однак, за прикладом нашого Енея, ми й на те “зло” були проворні...” (стор. 137–138). Михайло Білик – “Громовержець”, коли обурення межує з подивом (стор. 135) того разу до “незворушності”. Врешті, Михайло Білик – далеким планом, на тлі сніголету: “Хоч би якої пори я потрапив на вулицю Тарнавського – бачу її засніженою, при світлі ліхтарів, що вихоплюють із вечірньої мли глибоку тишу прямовисного сніголету. Вдалині, де вулиця, спинаючись догори, вже має звернути ліворуч, – одинока постать зодягненого у довгий зимовий плащ чоловіка, що повільно, з палицею в руці, ступає крок. Настільки повільно, що, здається, стоїть, – чи то відпочиваючи від втоми, чи щось собі пригадуючи. Постать лиш увиразнює своєю самотністю безлюдність вулиці, повільністю – космічну тишу вечірнього сніголету” (стор. 129). Тут, за браком часу, ми зупинилися на окремих штрихах портрета, а такі штрихи на кожній сторінці в багатьох рядках. Їх і не загнуто, і не зарідко – саме стільки, щоб постать латиніста вирізьбилася перед читачем об’ємно та пластично (автор, до речі, ще студентом, не тільки графічно відтворював портрет Михайла Білика, а й ліпив його погруддя з пластиліну).

Одним із найважливіших зображувальних засобів, якими послуговується Андрій Содомора – контраст. Чи не найразючіший контраст – це сусідство у книзі портретів Михайла Білика та Юрка Мушака; якщо Михайло Білик – це непорушність, статика (звісно, маємо на увазі зовнішність), то Юрій Мушак – безупинний рух, сама стрімливість; недарма автор часто звертається до кінематографічної термінології: кадр, стрічка, кліп, тощо. Тож, пам’ятає про Юрія Федоровича, нашого латиніста, зіткана у мене із своєрідних світлин – “кліпів”, імпульсом для яких – слово, що його він декламував, тобто дзвінко виголошував – викликавав. Тільки-но спливе на думку один із “кліпів” – тут же, невпинною стрічкою, другий, третій... Повільний плін – щось несумісне з тією постаттю, надто виразом обличчя, очима. У тому “дзеркалі” щомиті по-різному виявляла себе вкрай неспокійна внутрішня субстанція нашого латиніста. Наче про нього Сковорода: “Quid mente velox in praesentis? На думку бистрий, що тепер обдумуєш?” (стор. 100). При такій динаміці непридатними є, певна річ, всі ті засоби, якими можна було передати статичний образ, безнадійними й спроби маляра чи різьбяр: “Хто б з малярів спробував його намалювати – відразу б зрозумів безнадійність його задуму: зобразити треба було б сам рух” (стор. 100). Лише фотооб’єктив міг зафіксувати той чи інший момент. Такими світлинами, трьома “кадрами, й проілюстрований портрет: “Комусь із студентів пощастило вполювати один по однім три “кліпи”: Юрій Федорович закинувши голову, звівши брови, так і пасе лискучими очима аудиторію – весь в очікуванні правильної відповіді (французи кажуть: “весь – вуха”). Якою була вона – видно з другого кадру; не берусь його описувати, як і третього, завершального, коли Юрко Мушак одразу й інтерпретує те, що “ляпнув” студент, якимсь висловом, чи то латинським: Si tacuisses, philosophus mansisses – Якби ти промовчав – залишився б філософом, чи нашим: “Як ударив, так ушкварив, аж за боки взявся!” Згодом Юрієві Федоровичу показали усі три світлини.

“Артист”! – сам собі щиро подивувався, видно, й не підозрюючи, що така в нього промовиста міміка” (с. 101). Недарма портрет Юрія Мушака – під назвою “Пантомімою слова”. Голос і очі – ось на чому найчастіше зупиняє увагу автор портрета, адже і там і тут – відбиток думки, на яку “ледве встигає реагувати вся постать”. Ось один із багатьох штрихів, що стосуються очей, погляду: “Лишень в очах (щось і справді було від циганського блиску) відсвічувало то з більшою, то з меншою інтенсивністю те дивне полум’я, яке, мов руйнуючи якусь перешкоду, – світить” (с. 100). А ось – голос: “Озираючи нас найгрізнішим, на яке лише міг спромогтися, поглядом, у сам *той день*, – *Dies illa* що весь світ має переіменити у попіл – *in favilla* – набравши повні груди повітря, викликає першого за списком: “Батюк!!!” Та скільки б не ставив окличних знаків, яке б дієслово не підбирав (“викликує”, “вигукує”, “викрикує”) – все це ніщо супроти сили та дзвінкості Мушакового голосу” (с. 113). Голос та очі у портреті Юрія Мушака дійсно йдуть у парі, й автор намагається вловити і зафіксувати словом той чи інший відтінок як у голосі, так і в погляді. Це можливо лише за певних ситуацій (ними рясніє портрет). Як от: “– Пишемо контрольну! ...grimнув течкою об стіл, аж книжки з неї повисипалися. *Очима так і сипле іскри* на принішклу аудиторію. – Юрій Федорович... Юрій Федорович...несміло починають дівчата (кличного відмінка тоді не вживали) – може, не будемо нині писати... Ми зошитів не взяли... Ручка не пише... Озирає нас із залишками *початкової грози в очах*, а далі – мовби після втомливої, але, врешті, виконаної роботи з явним полегшенням: – Н-н-н-о!... – з притиском відспівує сонорне “н”, різко обриваючи ту сонорну тяглість і на кінцевому “о” І вже ми хор, а Юрій Федорович – диригент: *Lauriger Horatius*,

Quam dixisti verum:

Fugit Euro citius

Tempus edax regum (стор. 109–110).

Згадаймо при нагоді Гете: “Хто співця збагнуть жадає – в край співця нехай рушає”. Дзвінкий голос Юрія Мушака – із и: (с. 115). Хай там що, а лункий Мушаків голос, для якого геть уже тісним був аудиторний простір, – із багатої на відлуння Бойківщини... Коли Юрій Федорович на котромусь із занять, ознайомлюючи нас із елегійним дистихом, наводив Франкове, з “Майових елегій” “Весно ти мучиш мене! Розсипаєшся сонцем промінням, Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш!”, коли *так по-вагантському (мов і справді по-циганському)* зблискували його очі, то хіба не ту бойківську весну бачив і чув у той момент...”. Цікаво, що Андрій Содомора, накреслюючи перші ж штрихи до портрета Юрія Мушака, дуже вдало порівнює його з Миколом Лукашем – справді на диво подібні дві постаті, яких об’єднало слово, особливе до нього чуття і розуміння. “Худорлявий, жилавий, як мабуть, усі вихідці із глухого бойківського села, він рідко засиджувався за аудиторним столом, чи то пак столі” й далі про Лукаша: “До речі, саме таким, десь у сімдесятих роках, я застав в одній із редакторських кімнат “Дніпра” Миколу Лукаша. Він присів на чийсь стіл – весь втілення руху, перебігу слів, що вирували в ньому: у той момент вистукував пальцем ритми, здається якогось скандинавського епосу. Юрко Мушак навіть не пальцем, а стопою, з притиском вибивав об долівку вигадливі ритми різностопного античного віршування, де навіть титулований філолог міг легко збитися із стежки, він почувався як у себе дома. Та й не диво: що ж бо таке ритм художнього слова – чи не пульсування самого серця? ... Хто б із малярів спробував його намалювати – відразу ж зрозумів безнадійність свого задуму: зобразити треба було б сам рух”. (стор. 100).

Отож, оскільки постать Юрка Мушака є винятково динамічною, то весь його портрет наче зітканий із мікроновел, окремих діалогів, несподіваних, найчастіше сповнених

соковитого гумору сенок. І все це пронизане численними поетичними та прозовими фрагментами найрізноманітніших творів: від Гомера – й до української народної пісні, яку Юрій Мушак залюбки співає зі студентами, перетлумачивши ту пісню експромтом на латинський “лад” “Noli, noli Marusenca, Noli lacrimare” Sed pro tuo carrissimo/I Deum rogare. Усе тут: і повтори (замість “не плач, не плач” - два, навіть три заперечення: noli, noli...), і сльоза (lacrimare – дослівно вмиватися сльозами) стор. 108. Одного нема – пестливої нотки: carissimo – наймилішого; але ніякі суперлативи не замінять того тепла, що у притаманних нашій народній пісні пестливих, здрібнілих формах; тут неперекладність”. Від жарту – й до найповажніших екскурсів, скажімо у поезику Шевченка “З великим чуттям декламував українським філологам Шевченка. Зокрема, у зв’язку з “козаченьками”, – ось цю, таку сумну строфу (далекій – близький план) поетичного образу:

Іде військо, іде й друге,
А за третім стиха –
Не дивися безталанна, -
Везуть тобі лихо.
Везуть труну мальовану,
Китайкою криту.

Портрет Юрія Мушака – це фактично портрет його душі. А обрії душі філолога – це обрії перекладного слова: від грецької архаїки – до Середньовіччя, до Отців Церкви. Серед них – св.Августин його “Сповідь”. Саме цей твір в озвученні Юрія Мушака, очевидно підказав авторові чи не найзворушливіший штрих до портрета Юрія Мушака. Десь на дальшому плані залишились жарти, гумор, філологічні сміховинки, аудиторна гра (ludus, школа, латиною – це гра, забава). Тут – елегантний, навіть меланхолійний настрій, пов’язаний з перебігом часу – на тлі рясного сніголету: “Сніжило... Юрій Федорович виходив з бібліотеки одинцем... У подібне до колодязя подвір’я (йдеться про бібліотеку на Винниченка – Л. С.), з сірого – у сіре, летіли сніжинки. І раптом, із тієї сірости: Magnus es Domine, et laudabilis valde Щось з тією фразою, що сув’язю слів нагадує сповідне зітхання, змінилося, І не тільки в очах Юрія Федоровича. А й довкола; наче сама сірість зазвучала, засріблилась – від світла у Слові (стор. 117)”.

Із збірки “Лініями долі” ми вибрали ці два портрети передусім тому, що вони, як уже згадувалось, найбільше один з одним контрастують. Тому-то можемо скласти якесь уявлення про ті засоби, до яких звертається автор, змальовуючи чи навіть виліплюючи портрети. Коротко мусимо звернути увагу на спосіб подачі матеріалу: він виключно асоціативний, що дає змогу природно вплітати у канву розповіді безліч потрібних для уявлення деталей, ситуацій, поетичних фрагментів. Портрети не ізольовані: в межах того чи іншого портрета знаходимо штрихи, які належать іншим постатям, і все це творить живу, подану на історичному тлі галерею образів. І насамкінець. Годі не зауважити у книзі наскрізну лінію української історії – нележку, часту й трагічну долю представників нашої інтелігенції. Ця густа українськість, що відчувається передусім у мові твору (фразеологія, багата синоніміка, діалектизми, мелодика фрази), мабуть, була б поважною перешкодою для того, хто б пробував перекласти цей твір іншою мовою. Книга “Лініями долі” подає багатий матеріал для різного роду літературознавчих студій.

Рядки з поетичної книжки А. Содомори чи не найкраще перегукуються з прозовим твором “Лініями долі”. Продовжуючи започаткований ще в античну добу жанр літературного портрета), автор подає своє бачення характерних постатей, представників старої школи

Львівської класичної філології. Ці постаті, що вирізняються на тлі сьогодення, занурені водночас у рідну їм атмосферу греко-латинської давнини Поєднання сучасного та минулого видно вже із заголовків: “У жесті руки Олімпійця” – про Михайла Білика; “Активний стан” – категорія граматики та життя” – про видатного методиста Йосипа Кобіва; “Ми тільки порох та тінь” – про блискучого грециста, знавця крито-мікенської культури професора Соломона Яковича Лур’є”, “Пантонімою слова “про енциклопедиста Юрка Мушака та “Високі обрії Долини” – грециста І. І. Андрійчука. У вступі до цієї книги проф. Іван Вакарчук написав, що „... у цій книзі ... читач має змогу доторкнутися до живого духу Львівського університету – через теплі, подані у русі та життєвих ситуаціях портрети Великих Учителів, які написав їхній талановитий та вдячний Учень”.

Порядок подачі фактів у портретах А. Содомори надзвичайно цікавий. Будь-яке оцінювання вже вимагає порівняння. Для оцінювання викладача треба зіставити його діяльність з іншим. А. Содомора, групуючи факти допускає таке порівняння і, що цікаво, воно є не хронологічним, окремим до кожного, а логічним, спільним для всіх. Кожний факт біографії знаходить своє місце, армія ніби розрізнених фактів отримує чітку організацію.

Neque per tempora, sed per species – не в послідовності часу, а в послідовності предметів був основний принцип біографічної розповіді про імператорів Светонія. Не цурається цього й Андрій Содомора – ці предмети є незмінні у всіх біографіях, це і займані посади, зовнішність, здоров’я, спосіб життя (одяг, їжа, освіченість, наукові, літературні, методичні заняття, ставлення до студентів).

Композиція визначає стиль. На відміну від античних біографів, коли їм не були потрібні ні жива оповідь, ні яскравість зображення, а лише точність, ясність та стислість, у Андрія Содомори бачимо поєднання яскравості, живості зображення з ясністю та стислістю. Можна сказати, що це очевидний вплив на нього стилю одного з найулюбленіших його авторів давнини Сенеки – майстра короткої фрази та підкресленої деталі.

Виклад кожної із біографій складається з різноманітних ніби дрібних фактів та рис які немов творять мозаїчну картину .

Хто ж був взірцем літературних портретів, створених А. Содоморою? Ми недостатньо добре знаємо історію античного біографічного жанру, та й в українській літературі практично ніхто серйозно не культивував цей жанр, окрім Івана Франка, Михайла Рудницького.

У біографіях своїх вчителів настільки прослідковується логічна та художня обдуманість, що їх не можна вважати просто зібраним матеріалом.

ОБРАЗЫ ФИЛОЛОГОВ-КЛАССИКОВ ЛЬВОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Лариса Смольская

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого

ул. Солодова, 10, м. Львів, 79010, Украина

e-mail: smolski@ukr.net

В статье дан обзор разнообразных литературных методов, которые использует А. Содомора в своей книге “Лініями долі”. Профессора, работавшие во Львовском университете, славились не только своими научными работами и переводами, но и специфичес-

тью характеров. Читая книгу, находим множество интересных штрихов к портретам этих профессоров. Одним из них является Ю. Мушак, изображенный в книге с исключительной прецизионностью.

Ключевые слова: Андрей Содомора, литературные портреты, Михаил Билык, Иосиф Кобив, Юрий Мушак, сравнительный анализ.

PORTRAITS OF CLASSICAL SCHOLARS OF LVIV UNIVERSITY

Larysa Smolska

*Danylo Halytsky National Medical University of Lviv
10, Solodova St., 79010 Lviv, Ukraine
e-mail: smolski@ukr.net*

An overview of various artistic methods used by Andriy Sodomora in his book *The Lines of Fortune* is given in the article. The scholars of Lviv University were famous by their scholarly works and translations, they also displayed vivid features of their remarkable personalities. We will find these in abundance while reading the book. One of the characters in the book is Yuriy Mushak who is depicted with utmost precision.

Key words: Sodomora, classical scholars, Bilyk, Kobiv, Mushak, comparative analysis.

Стаття надійшла до редколегії
19.05.2010 р.

Статтю прийнято до друку
28.10.2010 р.